

Yağmur Ormanındaki Öksüzler Yurdu

1998 yılında, yabanıl yaşamın korunmasına yönelik çalışmalar yürüten beş kurum, kafa kafaya vererek insanlardan değişik biçimlerde zarar görmüş ya da anneleri yerli avcılarca öldürüldüğü için öksüz kalmış şempanzeler için Victoria Gölü'ndeki Ngamba Adası'nı bir "öksüzler yurduna" dönüştürdüler. Güç koşullardan kurtarılan şempanzelerin sığındıkları bu yer, onların yeni yurdu sayılıyor. Burası, Afrika'da güven içinde ve doğalarına uygun olarak yaşayabilecekleri sayılı yerlerden birisi. Gelgelelim, bunlar kurtarılması gereken şempanzelerin çok küçük bir bölümü. Her yıl binlerce şempanze, eti için ya da ev hayvanı olarak satılmak üzere yerli avcılarca avlanıyor. Avlananların %90'ı ortalıktan kaybolurken, kalanlardan yalnızca birkaçı kurtarılabilir. Ne var ki bu tür projelerin yok olmaya yakın bir türü kurtarıp kurtaramayacağı tartışma konusu.

DİŞİ YAVRU ŞEMPANZE, Batı Uganda'daki Kibale Ulusal Parkı'nda şempanzelerle ilgili araştırmaların yapıldığı kamping alanının bakım merkezine getirildiğinde tam anlamıyla bitkindi. Öksüz şempanzenin başına çok kötü şeyler gelmişti. Avcılar annesini öldürmüşlerdi. Bir ağaca bağlanan yavruysa aylarca bir alıcı tarafından satın alınmayı beklemişti. En sonunda, 1994 yılının Nisan ayında, Uganda'nın resmi yetkilileri şempanzeye el koymuşlardı.

Aradan bir süre geçtikten sonra, dört yaşındaki yavru şempanzenin, annesinden birçok şey öğrenmiş olduğu ortaya çıktı. Geceleri uyuyabilmek için kendine ağaçlarda, yapraklar ve dallardan oluşan bir yuva yapıyordu; aç kalmamak için yiyecek aramaya çıkıyordu.

1987 yılından bu yana Kibale Ulusal Parkı'nda yaşayan 50 şempanzeden oluşan bir topluluğun davranışlarını inceleyen Harvard Üniversitesi'nden primatolog Richard Wrangham, yavrunun doğada tek başına yaşayabilmesi için gerekli bilgilerin çoğuna sahip olduğunu tahmin ediyordu. Bu nedenle, belki de yetkililerce el koyulan şempanzelerin gönderildiği Entebbe hayvanat bahçesine gitmesi önlenebilirdi.

Kibale Ulusal Parkı, ülkedeki toplam 3000 şempanzeden 700'üne evsahipliği yapıyor. 40-60 üyeden oluşan topluluklar halinde yaşayan şempanzeler, belirledikleri alanlarını büyük bir dikkatle koruyorlar; alanlarına giren başka topluluklara ait yetişkin şempanzelere acımasızca saldırıyorlar. Ulusal parkta çalışan bilim adamları, burada, daha önce iki kez, komşu topluluk-

lar arasında çıkan kavgalarda öldürülen şempanze cesetlerine rastlamışlardı.

Erkek şempanzeler, genellikle, yaşamları boyunca doğdukları toplulukta kalırken, dişi şempanzeler ergenlik döneminde başka topluluklara geçiyorlar. Bu nedenle, Wrangham'ın tahminlerine göre, Kibale topluluğu üyelerinin, dişi yavruya kendi topluluklarına kabul etmeleri olasılığı yüksekti.

Yavru şempanzeye yerli Kiswahili dilinde "şans" anlamına gelen "Bahati" adı verilmişti. Şempanze, öteki öksüz şempanzelere göre gerçekten de şanslıydı: Uzun orman yürüyüşlerinde yeni yaşam ortamını tanımaya çalışıyor, o güne kadar tadamadığı bitkilerin tadına bakıyor ve tırmanma becerilerini geliştiriyordu. Bahati yeniden sağlığına kavuşmuştu. Onu, araştırma grubunun incelediği yabanıl şempanzelere

Victoria Gölü'nde yer alan, neredeyse tamamı yağmur ormanı ile kaplı Ngamba Adası, 30-40 şempanzenin yeni yurdu oldu. Bir zamanlar balıkçıların yaşadığı adanın ağaçsız kalan bölümünde bugün bakıcılarla araştırmacıların barakaları ve çadırları bulunuyor.

yavaş yavaş yaklaştırma zamanı gelmişti. Bu şempanzeler, yıllardan beri insanlara alışkındı; insanların kendilerine yaklaşmalarına izin veriyorlardı.

Her şey umulduğundan çok daha çabuk gelişti. Bir gün Bahati ve kendisini ormanda dolaştırmaya çıkaran araştırmacıların çevresini 16 şempanze sarıverdi. Aralarında dokuz yetişkin erkek de bulunuyordu. Yabanıl şempanzeler bir buçuk saat boyunca bağırıp birbirlerini kovaladılar ve kopardıkları dalları yere vurup durdular. Şempanzeler kendi yöntemleriyle Bahati'yi selamlıyorlardı. Bahati'ye meraklı gözlerle onları izliyordu.

Sonra, Kakama adlı ergenlik çağındaki bir şempanze Bahati'ye doğru

koştı ve onu kucakladı. Öteki şempanzeler de aynı hareketi yaptılar. Topluluk, Bahati'yi aralarına kabul etmişti. Araştırmacılar için bu karşılaşma hiç tahmin etmedikleri kadar güzel olmuştu.

Ne var ki Bahati iki hafta sonra yakınlardaki bir köyde bulundu ve araştırma merkezine geri getirildi. Ancak bilim adamları yılmadılar; dişi yavruyu birkaç kez daha şempanze topluluğuna götürdüler. Topluluk üyeleri, onu her görüşte sevinçle karşıladılar. Büyükler sırtını sıvazlıyordu, küçükler de onunla oynamak istiyordu. Bahati'ye ne-

dense her seferinde araştırma merkezine geri dönüyordu. Wrangham, Bahati'nin acıktığında, ormanda saatlerce yiyecek aramaktansa, kendisine her zaman

yiyecek vereceklerini bildiği insanlara gitmeyi yeğlediğini düşünüyordu. Bu arada sekiz hafta geçmişti ve Bahati'nin toplulukta kalmasını sağlama çabaları sonuçsuz kalmıştı. Wrangham, sonunda, onu şempanzelere götürmekten vazgeçti. Bahati'nin insanlara ait hastalıkları yabanıl şempanzelere bulaştırma riski çok yüksekti.

Oksüz, bunun üzerine Entebbe Hayvanat Bahçesi'ne götürüldü. Buradaki bakım merkezinde el koyulan oksüz şempanzelere iyi bakılıyor. Öksüzlerin çoğu, daha bebek ya da yavruyken, genellikle oldukça kötü durumda, hasta, yüksek ateşli, zayıf, hatta bir bölümü neredeyse tamamen tüysüz bir biçimde merkeze bırakılıyor. Aile üyelerinin avcılarca gözlerinin önünde öldürülmesi gibi ağır travmalar yaşayan şempanzeler, tıpkı insanlarda olduğu gibi özellikle annelerinin yokluğundan dolayı büyük zorluklar çekiyorlar.

Uganda'ya komşu ülke Kongo Halk Cumhuriyeti'nde şempanze etinin özel bir yeri var. Hayvanat bahçesindeki bazı oksüzler büyük olasılıkla bu ülkeden getirilmişler. Uganda'daysa insanlar primatları yemek listelerine koymaktan vazgeçmişler. Ne var ki bu ülkede de şempanzeler köpekleri bes-

Şempanzeler günlerini çoğunlukla ormanda yiyecek aramakla geçiriyorlar. Ne var ki bakıcılar onlara muz, papaya, karpuz, havuç, ananas, yerelması ve yumurta dağıtmaya başladıklarında bütün grup bir anda ziyaretçilerin onları izleyebildiği açık alanda toplanıyor ve yiyecekleri afiyetle yiyor. Şempanzelere ek besin verilmesinin nedeni, onların ormanda yetişen bitki ve meyveleri tüketmelerinden duyulan endişe.

Şempanzeler, beslenme saati sona erdikten sonra genellikle şekerleme yapıyorlar ya da oyun oynuyorlar.

lemek amacıyla avlanıyorlar. Yavru şempanzelerse oyuncak niyetine satılmak, sirklerde palyaço olarak yetiştirilmek ya da tıp deneylerinde kullanılmak üzere yakalanıyorlar. Birçoğu, özellikle Ortadoğu ülkelerinde ev hayvanı olarak satılmak üzere, Entebbe Uluslararası Havaalanı'ndan denizaşırı ülkelere kaçırılıyor. Yabani yaşamın korunması için çalışan gönüllüler, bu yollarla insanların eline düşen her şempanze için yaklaşık 30 başka şempanzenin öldürüldüğünü düşünüyorlar.

1990'lı yılların ortasından bu yana "Uganda Yabani Yaşam Eğitim Merkezi (UWEC)" olarak adlandırılan En-

tebbe Hayvanat Bahçesi'ndeki öksüz bakım merkezinde giderek artan sayıda şempanze bakım görüyordu. Bu kadar çok öksüzün nereye götürülebileceği sorunu doğmuştu. Başka hayvanat bahçelerinde yer yoktu. Çünkü primatlar tutsaklıkta hızlı çoğalıyordu. Çözüm olarak, Entebbe'deki primatlara önce geniş bir arazi verildi. Ne var ki bu alan en çok 15 şempanzeyi barındırabiliyordu. Bunun üzerine, hayvanat bahçesinin Alman asıllı müdürü Wilhelm Möller ile Jane Goodall Enstitüsü'nden Avustralyalı Debby Cox bu duruma bir çözüm bulmaya karar verdiler.

1996 yılında, Entebbe'ye 23 kilometre uzaklıktaki, Victoria Gölü'nde küçük bir cennet olan Ngamba Adası satılığa çıkarılmıştı. Yağmur ormanıyla kaplı adada 50 kuş türü yaşıyor, beyaz kuyruklu kartallarla gergedan kuşlarının kuluçka alanları da bu adada bulunuyordu. Adanın koylarında ayrıca suaygırları, susamurları ve varanlar yaşıyor, ormanda, şempanzelerin beslenebileceği incirler, zencefil ve başka bitkiler yetişiyordu. Bununla birlikte, Möller'le Cox, başından beri, şempanzelere bu adada ek besin verilmesinin gerekli olacağını; adanın, bir şempanze topluluğunu kendi kaderlerine terk edecek kadar büyük olmadığını bilincindedir.

Ngamba'da yaşayan balıkçılar, adanın bir bölümündeki ağaçları kesmişlerdi. Adanın, komşu ada gibi tümüyle ağaçsız kalması yalnızca bir zaman meselesiydi. Şempanzeleri Ngamba'ya getirmeden önce, Möller'le Cox'un, Ngamba'da yaşayan balıkçıları, komşu adaya taşınmaları konusunda ikna etmeleri gerekiyordu. Balıkçılar, birkaç görüşmeden sonra ikna oldular; ana karaya feribot turları düzenleyerek, ayrıca Ngamba'yı görmek isteyen ziyaretçilere meyve ve hatıralık eşya satarak geçimlerini sağlamaya başladılar.

Balıkçı barınaklarının olduğu yerlere bakıcılar için küçük evler, bir bilgi merkezi ve turistlerin şempanzeleri izleyebilecekleri bir platform yapıldı. Platformla şempanzelerin dolaştığı alanın arasına tel örgüler çekildi.

Bahati'yle birlikte, yaşları 2-12 arasında değişen altı erkek ve 13 dişi şempanze 1998 yılı sonunda Entebbe'den

Şempanzelerin birçoğu adaya ilk geldiklerinde doğal ortamda yiyecek aramaya ve yemeye alışkın değildi çünkü birçoğu hayvanat bahçelerinden getirilmişti. Zamanla adadaki özgür yaşamlarına alışan şempanzeler, yağmur ormanında daha önce hiç görmedikleri meyveleri ve yaprakları tadarak bunları iştahla yemeye başladılar.

Ngamba'ya getirildi. Entebbe'ye ileride getirilecek öksüz şempanzelere ane babalık yapabilecek yaşta dört erişkin şempanzeyse hayvanat bahçesinde bırakıldı.

Daha önceleri birkaç ayrı grup halinde yaşayan şempanzeler, adaya getirildikten sonra tek bir topluluk oluşturdular. Bu arada 10 yaşına basan Bahati, kendisinden daha küçüklerle oynamayı seviyordu. Ancak hep çekingen ve ürkek davranıyordu. Oysa topluluğun lideri Robby'nin en sevdiği dişilerden birisiydi.

Şempanzeler yeni sığınaklarında yaşamlarından hoşnut görünüyorlar. Ne var ki önümüzdeki yıllarda Ngamba'da yeni doğmuş şempanzelere pek rastlanamayacak. Bunun nedeni, adanın alanının sınırlı olmasından dolayı şempanzelere doğum kontrol uygulanması. Dişi şempanzelere gebeliği önleyen hormon ilaçları veriliyor.

Günümüzde, Afrika'da, 250 öksüz şempanze, Ngamba'dakine benzer öksüz bakım merkezlerinde yaşıyor. Buna karşılık şempanzelerin, Endonezya'da yaşayan orangutanlar gibi, el koyulduktan, bakımları ve eğitimleri sağlandıktan sonra yeniden doğal ortamlarına bırakılmaları olarak dışı.

Aslında el koyulan şempanzelerin bakımdan sonra yeniden doğal ortamlarına bırakılmaları yıllar önce denenmişti. Almanya'nın Frankfurt kentindeki hayvanat bahçesinde geçmiş yıllarda müdürlük yapmış olan Bernhard Grzimek, yine Victoria Gölü'nde yer alan, Ngamba'ya 250 kilometre uzaklıktaki daha büyük Rubondo Adası'nda, 1966 ile 1969 yılları arasında toplam 17 şempanzeyi salıvermişti. Şempanzelerin hepsi hayvanat bahçelerinden getirilmişti; bir kısmında davranış bozuklukları vardı.

Yerli dilde "güvendeyim" anlamına gelen Nkumwa adındaki bu yavru dişi şempanzenin annesi büyük olasılıkla yavrunun gözleri önünde öldürülmüştü; yavruya, ev hayvanı olarak satılmak üzere yurt dışına gönderilirken el koyulmuştu. Nkumwa, güçten düşmüş, hasta ve bitlenmiş olarak 1997 yılında Uganda Yabanıl Yaşam Merkezi'ne getirilmişti. İyileştikten sonra Ngamba Adası'na getirilen Nkumwa, bir şempanze gibi yaşamayı ve öteki şempanzelerle iletişim kurmayı öğrendi. Geçmişte yavru şempanzenin bakımını üstlenmiş olan Avustralyalı araştırmacı Debby Cox adayı ziyaret ettiğinde Nkumwa'nın en büyük eğlencesi kucaktan kucağa atılmak ve Cox'un sırtına binip ormanda gezintiyeye çıkmak.

Ne yazık ki serbest bırakılan şempanzelerin, adadaki yeni yaşamlarına uyum sağlayıp sağlayamadıkları daha sonraki yıllarda pek araştırılmadı. Aralarından birkaçı bu yeni özgür ortama alışamayıp öldü. 1968 yılında iki bebeğin doğmasıysa sevindirici bir gelişme oldu. Günümüzde ulusal park durumuna gelen Rubondo'da 30 şempanze yaşıyor. Bunların bir kısmı üçüncü kuşağı temsil ediyor. Sonradan dünyaya gelen şempanzelerin hepsi yabanıl ve ürkek. İnsanlardan kaçıyorlar.

Üzücüdür ki günümüzde Afrika'da, Grzimek'in buldukları gibi geniş, insanların olmadığı yaşam alanları kalmadı. Bu kıtada yaşayan insansı maymunlar kendilerine uygun yaşam alanlarını işgal etmişler ve bu yaşam alanlarını yabancı, yetişkin türdeşlerine karşı acımasızca koruyorlar. Bu nedenle, hayvanat bahçelerinden getirilen ve yeniden özgürlüklerine kavuşan, ancak doğal ortama alışkın olmayan şempanzelerin yaşamda kalma olasılığı çok düşük.

Durum böyle olunca, el koyulmuş ya da öksüz kalmış şempanzeler için geriye yalnızca Ngamba'daki gibi bakım yerleri kalıyor. Kimi çevreciler, Jane Goodall Enstitüsü'nü ya da benzer kuruluşları, daha çok tek başına kalmış hayvanlarla ilgilendikleri için eleştiriyorlar. Bu hayvanların bulunduğu ortamlarda doğum kontrol uygulanması; türün devamlılığını engellemiş oluyor, ayrıca genetik çeşitliliğe katkı sağlamıyor. Bu tür eleştirileri getirenler, elde edilen paraların doğal ortamlarında özgürce yaşayan popülasyonların yaşam alanlarının korun-

masına harcanmasının daha anlamlı olacağı görüşünde.

Bilimsel adı *Pan troglodytes* olan şempanze türü, avlanma ve ormanların giderek yok edilmesi yüzünden yok olma tehlikesi altında. Yüzyılın başında yaklaşık 2 milyon şempanze yaşarken, sayıları günümüzde yaklaşık 200 bine belki de daha aza düştü. Birçoğu, komşu topluluklardan kopuk, küçük popülasyonlarda yaşıyor. Bu nedenle, tıpkı Tanzanya'nın 32 km² büyüklüğündeki Gombe Ulusal Parkı'nda yaşayan 150 yabani şempanzenin durumunda olduğu gibi, "akraba evliliği"nin doğuracağı tehlikelerle karşı karşıyalar. Ünlü primatolog Jane Goodall yabani şempanzelerle ilgili araştırmalarını ilk kez Tanzanya'daki bu ulusal parkta yapmıştı.

Jane Goodall Enstitüsü'nün desteklediği öksüz bakım merkezinde çalışan bir araştırmacı, yukarıdaki eleştiriler karşısında yaptıkları işi şu şekilde savunuyor: "Herhangi bir tür, bireylerden oluşuyor. Benim yaşam amacım, her bir şempanzenin değerinin ve eşsizliğinin farkına varmaktır." Jane Goodall ise, öksüz bakım yerlerine mali destek sağlanırken, aynı desteğin şempanzelerin korunmasıyla ilgili başka etkinliklerde esirgenmesini üzüntü ve endişeyle karşılıyor. Çünkü bu türün sürekliliği, Afrika halkının, insanın en yakın akrabasının yaşam hakkına ve doğal gereksinimlerine saygı gösterilmesi konusunda bilinçlenmesine bağlı.

Richard Wrangham'ın eski bir öğrencisi olan Sam Mugume, Bahati'yi ormanda ilk selamlayan Kakama adlı genç erkek şempanzeyi göstererek ellerine dikkat çekiyor. Şempanzeler yürürlerken her iki ellerinin dış kıs-

Sinekler adayı bulutlar halinde istila ettikleri zaman buna en çok şempanzeler seviyor olmalı. Ormandaki değişik yiyecekleri tatmaya meraklı Nagoti adlı bu şempanze, yakaladığı sinekleri iştahla yiyor.

mına basarak destek alıyorlar. Oysa Kakama yürürken yalnızca sağ eliyle destek alıyor; sol elini hafifçe yere değdiriyor. Avcıların küçük orman antiloplarını avlamak amacıyla yerleştirdikleri tel tuzaklardan biri sol elini ciddi bir biçimde yaralamış.

Kibale Ulusal Parkı'nda yaşayan şempanzelerin dörtte birinin elleri ya da ayakları bu tehlikeli tuzaklara takılmış. Bilim adamları, 1993 yılında dişi şempanze Kabarole'yi ilk kez gördüklerinde, bir elini bu tellere kaptırması ve kaybetmişti. Tek elli kalmasına karşın yine de dünyaya üç bebek getirmiş (bunlardan birisi Kakama) ve başarıyla yetiştirmiş.

Daha genç bir dişi olan Nectar ne yazık ki her iki elini de tellere kaptırmıştı. Yürürken kollarından destek alıyordu. Ağaç dallarını ayaklarıyla ağızına götürüyor, yaprakları dudaklarıyla koparıyordu. Bu olaydan altı ay kadar sonra annesi ölen Nectar, kardeşinin bakımını üstlenmiş; onu sürekli sırtında taşımış. Nectar'la erkek kardeşi, adada beş yıl kadar daha görülmüşler, ancak bir süre sonra ortalıktan

Şempanzeler, Entebbe'den Ngamba Adası'na götürülürken heyecanlanmalarını önlemek amacıyla anesteziyle uyutuldu. İki saat süren yolculuk sırasında veteriner hekimlerin kontrolü altında kaldılar.

kaybolmuşlar. Bilim adamları, onların yaşamda kalmayı başaramadıklarını düşünüyorlar.

Şimdilerde ormana yerleştirilen tel tuzaklar, Jane Goodall Enstitüsü'nün desteğiyle her ay yok ediliyor. Wrangham, bu tuzakların yalnızca Kibale için değil, tüm Orta Afrika için önemli bir sorun haline geldiğinden yakınıyor. Elleri olmayan goril ve bonobolara da rastlamış olan Wrangham, insanların ormanların derinliklerine giderek daha fazla girmelerinin sakıncalarına dikkat çekiyor. Bir başka sorunuyse ulusal parkların bitişiğindeki köyler ve tarlalar oluşturuyor.

Geçmiş yıllarda, yabani bir erkek şempanze, Kibale Ulusal Parkı'nın kenarında yaşayan insanların bebeklerine ve küçük çocuklara saldırmış. İlk olarak 1994 yılında meydana gelen bu tür bir saldırı şöyle gelişmiş: Ormana bitişik bir mısır tarlasında çalışmak isteyen bir kadın bebeğini birkaç metre öteye, ormanın kenarına bırakmış. Bebek ağlamış ve böylece şempanzenin dikkatini çekmiş. Şempanze, bebeği yakaladığı gibi ormana götürmüş ve yemiştir. Buna karşın şempanzede bir davranış bozukluğu tespit edilmemiş. Ancak Wrangham, onun, bu deneyimden sonra, insanlara ait bebeklerin ve küçük çocukların da av olabileceğini fark etmiş olduğunu sanıyor. Yabani şempanze, bu olaydan sonra yedi kez daha saldırmış küçük çocuklara. Bu saldırılardan ikisi ölümle sonuçlanmış, öteki çocuklarsa ağır yaralanmışlar; şempanze son saldırısından sonra öldürülmüş.

Köylüler, öksüz şempanzelerle ilgilenen bilim adamlarını bu tür saldırılardan sorumlu tutmuşlar. Ne var ki saldırıda bulunan şempanzenin adaya getirilen öksüz şempanzelerden olmadığı anlaşılmış. Wrangham, insanlarla şempanzelerin yan yana yaşadığı yerlerde her zaman sorunların doğacağı kanısında. Şempanzeler her ne kadar güçlü, cesur ve zeki olsalar da, gelecekte hayatta kalmaları, yaşam alanlarının insanlardan kesin olarak ayrılmasına bağlı. Ancak her iki türün yaşam alanlarının nasıl ayrılacağı önemli bir sorun.

Kibale'de yaşayan halka insansımaymunları tanıtmak amacıyla Jane Goodall Enstitüsü'nden destek alan Sam Mugume, köy köy dolaşarak "in-

İnsansımaymunların Yaşamı Tehdit Altında

Afrika'da yaşayan şempanzeler, goriller ve bonobolar (cüce şempanzeler) ile Güneydoğu Asya'da yaşayan orangutanların oluşturduğu iri insansımaymunlar, yaşam alanlarının yok edilmesi, kaçak avcılık ve hayvan ticareti yüzünden hızla yok olmaktalar. Özellikle yağmur ormanlarının kereste ticareti, tarımcılık ve orman yangınları yüzünden hızla yok edilmesi, bu türlerin sürekliliği için büyük bir tehdit oluşturuyor. Borneo ve Sumatra adalarında yaşayan orangutanlar son yıllarda sıkça görülen orman yangınlarından büyük zarar görüyorlar. Orta ve Batı Afrika ülkelerinde yaşayan şempanzeler, bonobolar ve goriller de, en çok, yağmur ormanlarının derinliklerinde etkinlik gösteren kereste şirketleri ve kaçak avcılık yüzünden ölüyorlar. Bilim adamları, insansımaymunların bu hızla yok olmaya devam etmeleri halinde, önümüzdeki 50 yıl içinde yeryüzünden silinmelerinden endişe duyuyorlar.

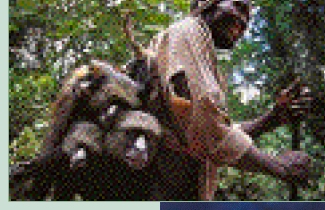

Bu goril yavrusunun annesi, eti için avcılar tarafından öldürülmüş. Yavru, "oyuncak" olarak satılmayı bekliyor. Ne yazık ki goriller, tutsaklığa şempanzeler kadar uzun süre dayanamıyorlar. Çoğu, yetersiz beslenme ve çökkünlük nedeniyle erken yaşta ölüyor.

Doğadaki yabanıl yaşamı korumayı amaç edinen uluslararası kurumlar, birkaç yıl önce, kimi Orta ve Batı Afrika ülkelerinde faaliyet gösteren yabancı kereste şirketleriyle bölgede kaçak avcılık yapanlar arasında sürdürülen "ortaklığa" dikkat çektiler. Kereste şirketleri, kesilen ağaçları taşıyabilmek için yağmur ormanlarının içinden geçen geniş yollar açıyorlar, ormanı bir anlamda ikiye bölmüş oluyorlar. Bu yollar, bölgede kaçak avcılık yapanların işini kolaylaştırıyor; avcılar ormanın daha önceleri ulaşamadıkları yerlerine kolaylıkla girebiliyorlar. Çoğu zaman kaçak avcılar, kereste şirketlerinin araçlarıyla ormanın derinliklerine kadar ulaşıyorlar. Burada avladıkları yabanıl hayvanların bir kısmını, işçilerin günlük besin ihtiyacını karşılamak üzere, kereste şirketlerine satıyorlar. Kalanlara ya restoranlarda servis yapılıyor ya da pazarlarda satışa çıkarılıyor. Ne yazık ki halen Afrika'nın kimi bölgelerinde yabanıl et, lezzeti nedeniyle tercih ediliyor. Bugün birçok hayvan türünün sürekliliği, aşırı boyutlarda yapılan kaçak avcılık yüzünden tehdit altında.

İşin bir başka acıklı yönü ise, birçok şempanze, goril ve bonobo yavrusunun, anneleri bu amaçlarla öldürüldüğü için, öksüz kalmaları. Çoğu, ev hayvanı, denek olarak kullanılmak ya da gösteri dünyasında yetiştirilmek üzere dış ülkelere ihraç ediliyor. Bunlardan çok küçük bir bölümü kurtarılabilir. Bilim adamları, her yıl bu yollarla en az 1000 şempanzenin yakalanıp yurtdışına gönderildiğini tahmin ediyorlar.

Aşırı boyutlarda yapılan kaçak avcılık, türlerin devamını tehdit ettiği gibi, ormanlardaki bitki örtüsü ve buralarda yaşayan yerliler (pigmeler) için de büyük bir tehlike oluşturuyor. Tohumları

Bu avcı dört uzun kuyruklu maymunu kereste şirketlerine satmak üzere avlamış.

Kaçak avcılar, geceleri şempanze avına çıktıklarında başlarına taktıkları lambalardan yararlanıyorlar. Lambanın yaydığı ışık, hayvanların gözlerinin parlamasını ve daha kolay fark edilmelerini sağlıyor. Işık, şempanzelerin üzerine düştüğünde hayvanlar kımıldamadan öylece yerlerinde kalıyor. Bu da vurulmalarını kolaylaştırıyor.

hayvan dışkılarıyla yayılabilen birçok bitki türü, taşıyıcıların azalması nedeniyle yaşam olanaklarını yitiriyor. Aşırı avlanma, pigmelerin besin kaynaklarını yok ediyor. Dolayısıyla da bu insanların ormandaki yaşamını güçleştiriyor.

Günümüzde, canlı yaşamın korunması yönünde dünya çapında çalışan WWF (World Wide Fund for Nature), WSPA (World Society for the Protection of Animals), Bornfree Foundation ve Jane Goodall Institute gibi kurumlar ve bazı AB devletleri, projeler, kampanyalar, konferanslar düzenleyerek, Afrika'daki ilgili devletlerle iletişim kurarak türlerin yok olmasını önlemeye çalışıyorlar. Ama tüm bunlara karşın, yabanıl yaşamın avlanmasını caydıracak ciddi önlemler alınmıyor. Ülkelerin içinde bulunduğu ekonomik darboğaz ve siyasal dengesizlikler bu konularda ciddi önlemlerin alınmasını zorlaştırıyor.

sanın ormanlardaki akrabasının yaşamı", ayrıca yabanıl şempanzeleri gözlemlemek isteyen turistlerden ne şekilde yarar sağlayabilecekleri konusunda bilgi veriyor. Proje, başlatılan bir bilinçlendirme (ya da eğitim) kampanyasının yalnızca bir bölümü; çünkü Uganda halkı bu primatlara ilişkin çok az şey biliyor. Birkaç yıldan beri ülkedeki medya kuruluşları insansı maymunlar konusunda sürekli bilgi veriyor; Uganda Yabanıl Yaşam Eğitim Merkezi'nde öğrenciler ve başka gruplar şempanzelerle yaklaşıyor. Kampanya sonucunda önemli başarılar elde edilmiş: Uganda çıkışlı yapılan yavru şempanze ticaretinde dikkate değer bir gerileme kaydedilmiş.

Geçmiş yıllarda, el koyulan şempanzelerin çoğu Kongo'dan getirilmiş. Bu şempanzeler, Entebbe Hayvanat Bahçesi'ndeki bakım merkezinde sağlıklarına kavuşur kavuşmaz Ngamba'ya getiriliyorlar. Burada on-

ları yepyeni bir yaşam bekliyor. Aralarından birçoğu, yıllarca hayvanat bahçesinde yaşadıkdan sonra buraya getirildiğinden ilk haftalarda tırmanma konusunda güçlük çekiyor ve sık sık ağaçtan düşüyor. Yiyecek konusunda şempanzeler yeni ortamlarına oldukça hızlı uyum sağlamışlar. Adaya getirildikten kısa süre sonra, burada ne gibi meyveler ve lezzetli bitkiler bulunduğunu keşfetmişler. Hayvanat bahçelerinde kendilerine sınırlı miktarda yiyecek verilmesine alışmış olan şempanzeler, lezzetli yiyeceklerle dolu ormana girince aşırı yemekten kendilerini alamamışlar. Şempanzeler, bu yiyeceklerden başka, içerdikleri tatlı sıvı nedeniyle ağaçkabuklarını kemiriyorlar, koyu bulutlar halinde uçup bitkilerin üzerine konan tıtrere sinekleri kalın dudaklarıyla yakalayıyorlar.

Uzun yıllardan beri şempanzelerin bakımıyla ilgilenen Avustralyalı

araştırmacı Debby Cox, onların tıpkı küçük çocuklar gibi davrandıklarını ve çok duyarlı olduklarını gözlemlemiş. Özellikle Sophie aldı 10 yaşındaki bir dişi şempanzeyle olan ilk karşılaşması sırasında onun davranışlarından çok etkilenmiş. Sophie, önce araştırmacının yanına oturmuş ve ona uzun uzun baktıktan sonra simsiyah elleriyle yanaklarını ve başını okşamış. Daha sonra da araştırmacının boynunu, kollarını ve ellerini incelemiş. Yanıbaşındaki insanı kendi yöntemleriyle tanımaya çalışan şempanze, sonunda araştırmacıyı kendine doğru çekerek onu uzun uzun kucaklamış...

Ayşegül Yılmaz Güneç

Kaynaklar
Frenz L., "Ein Weisenhaus im Dschungel", *GEO*, Mayıs 2000
Merae, M., "Schlachthaus Urwald", *GEO*, Ağustos 1997
<http://www.bornfree.org.uk>
<http://www.jane-goodall.org>
<http://www.wspa.org.uk/escape>
<http://www.panda.org>